

Hva sa du,
sa du? s. 23

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

41. ÅRGANG 3/2013

- Om lakenskrekk og tropenatt, s. 6
- Fra dansk til norsk på teaterscenen, s. 18
- Alskens om kjønn, s. 28
- Klarspråk lønner seg, s. 31

Språkrådet

Kjære lesar!

Mange av orda våre handlar om oss menneske. Ikkje rart det, for dei fleste av oss bruker nok meir tid og krefter på å snakke og skrive om menneske enn om andre tema. Slektskapstermar som *bror* og *syster* er døme på ord vi då kan kome til å trenge. Somme ord blir jamleg brukte til å seie noko nedsetjande om menneske, som *tosk* og *blære*. Då må vi vere førebudde på at dei vi bruker orda til eller om, blir krenkte og kanskje sinte.

Men så er det ei heil rekkje ord om menneske der språkbrukarane ikkje er samde om orda er nedsetjande eller ikkje. Dette kan vere eit utslag av at språket endrar seg etter kvart som samfunnet endrar seg. Enno finst det somme som bruker ordet *døvstum* om folk som høyrer dårleg og bruker teiknspråk, utan å meine noko gale med det. Men dei aller fleste som sjølve høyrer dårleg og bruker teiknspråk, misliker ordet og føretrekkjer ordet *døv*. Enno finst det somme som ikkje ser på *neger* som noko anna enn eit skildrande, nøytralt ord, medan mange andre ser det

som eit gufs frå ei tid då hudfargen vart brukt som grunnlag for politisk forskjellsbehandling. Det finst òg andre haldningar enn desse to.

Rett som det er, blir vi i Språkrådet spurde om vi ikkje kan lage ei liste over ord og uttrykk som ein bør unngå for ikkje å støyte folk. Då svarer vi at vi korkje kan eller vil gjere noko slikt. For det første er det snauett mogleg å få det til. For det andre trur vi at det kan føre til meiningspress og hykleri og til at orda lever vidare med eit tvitydig, uoffisielt «forbods»-stempel. Nei, bruk heller vanleg folkeskikk, og gjer deg kjend med korleis mottakaren opplever ordet, slik er rådet vårt. Les meir på nettsidene våre under overskrifta «Sensitive ord». På Språkdagen i november er dette eit av emna.

I dette nummeret serverer vi eit knippe artiklar om sopp, scenespråk og *alskens* andre tema. God lesnad!

INNHOOLD 3/2013

■ AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Ny og forbeta termwiki
- 11 Full soppkurv i år?
- 14 Språknytt 40 år
- 17 Språkbrukeren

■ INNSIKT

- 18 Striden om norsk scenespråk
- 23 Å tolke og bli tolket
- 26 Sprechen Sie Denglisch?
- 28 Alskens om *alskens*
- 31 Klar, men aldri ferdig
- 34 Pedipedipedi

Har du et spørsmål som du vil at vi skal ta opp i denne spalten, kan du sende oss en e-post. Adressen er: sporsmal@sprakradet.no. Skriv «Leserspørsmål» i emnefeltet.

Spørsmål: Kvar kjem omgrepet *toving* frå, og kva tyder det eigentleg?

Svar: Ordet *toving* og nærskylde ord er ein innfløkt materie, som vi finn spor av i fleire nordiske språk, og som var kjende i gammalnorsk tid med same tyding og bruk som no.

Substantiva *tov* og *tove* ('floke', 'vase', 'samanfiltra garn') har utvikla seg frå dei norrøne formene *þóf* og *þófi*. Verbet *tove* ('floke til', 'filtre') er avleidd av *tov*, og i Nynorskordboka er det under verbet *tove* vist til verbet *tøve*, som har 'tulle, tøyse' som den vanlegaste tydinga. Også i Norsk Riksmålsordbok har *tøve* den same tydinga som *tove*, formulert som «gjøre (bløtt ell. strikktet tøy ell. stoff) tett og fast ved å banke, klemme ell. vri det (ofte ved behandling avvekslende i varmt og kaldt vann); valke». *Tøve* kan altså også brukast i bokmål med tydinga 'tove', men det er ikkje komme med i dei fleste nyare ordbøkene for bokmål. Norrønt hadde forma *þæfa*, som tydde både 'tove' og 'slite, mase, tøyse'.

Det ser ut som omgrepet *toving* var kjent alt i norrøn tid med omtrent same tyding som i dag. Går vi ut frå forma *tøve*, ser det ut som både den konkrete og den overførte tydinga fanst alt på den tida.

I Nynorskordboka er det også eit verb og substantiv *tave*, som heng saman med *tove* og *tøve*. Svenska Akademiens ordbok har dessutan ordet *tov* ('hopvalkad ull, filt').

Spørsmål: Hvorfor heter det flere *lus*, *mus*, *maur*? Det heter jo en *vår*, flere *vårer*, en *sokk*, flere *sokker* osv.

Svar: Ordene du nevner, viser til ting vi gjerne ser på som kollektive størrelser, eller masser, uten å tenke på hvert tallelig individ. Det typiske i den sammenhengen er å sette *mye* foran i stedet for *mange* eller *flere*: «Der var det mye mus/fisk/elg/folk» (= artsbetegnelsen). Siden hunden er menneskets beste venn, hører man sjelden: «Der var det mye hund.»

Når eksemplarene er få, store eller nære, øker sannsynligheten for individuell omtale og grammatiske former som svarer til det: «Det er noen få fisker i akvariet.» Men med fisk kan vi velge form: *mer fisk* eller *flere fisker*. Med *mus* kan vi ikke velge. Vi må si både *mer mus* og *flere mus*.

Eller må vi det? I nynorsk og i mange dialekter har vi ved siden av *meir mus* og *meir lus* (kollektivt) *fleire myser* og *fleire lyser* (med samme tonelag som *bøker*), jf. også f.eks. eldre oslomål: *ei mus – to møsser – mye mus*; *ei lus – to løsser – mye lus*.

Uansett har synet på *mus* som kollektiv/masse dominert, og siden det ble mulig å kombinere den med ord for antall (to, flere), har behovet for en regelrett flertallsform med *-er* minket.

Hadde folk hatt store mengder

sokker i gamle dager, hadde vi kanskje sagt: «Jeg har mye sokk i skuffen.» Og kanskje til og med: «Jeg skal ha fem par sokk.»

Spørsmål: Som nordlending vart eg svært glad då eg kunne byrje å nytte pronomenet *dokker*. No undrar eg meg på om eg kan nytte ordet *dokkers*, slik vi gjer i dialekta vår. Til dømes: «Er det bilen *dokkers*?»

Svar: Etter rettskrivingsendringane frå i fjor kan ein nytte *dokker* som både subjekts- og objektsform som eit alternativ til *de* – *dykk*. Men dersom ein nyttar pronomenet *dokker*, er det *dokkar* som blir alternativet til *dykkar*. Altså: «Er det bilen *dokkar*?»

Døme på tradisjonell og ny form: «Har de hugså å ta med *dykk* sakene *dykkar*?» «Har *dokker* hugså å ta med *dokker* sakene *dokkar*?»

Spørsmål: Hvordan har det seg at vi «tar en spansk en» når vi gjør noe litt utenom det lovlige? Og hva er bakgrunnen for uttrykket «det er gresk for meg»?

Svar: «Ta en spansk en» skal visstnok stamme fra sjømanns-språk. I Kjell Ivar Vannebos *Katta i sekken* står det at når en skulle laste eller losse på skutene, ble det tatt i bruk taljer av forskjellige slag. Den enkleste formen for talje var et enkelt tau gjennom et fast øye.

Denne talja ble kalt *spanish windlass* (spansk talje), og dette skal ha gitt opphav til uttrykket «en spansk en» – det var altså den enkleste løsnin-gen. Uttrykket betyr i dag 'å foreta seg noe frekt', 'ta en sjanse' eller 'komme seg ut av en kinkig situa-sjon'.

Ifølge Ivar Trytis *Språkets ville vekster* er «det er gresk for meg» et uttrykk som går tilbake til middel-alderen, nærmere bestemt til det 11. århundre, da den romersk-katolske og den gresk-katolske kirke skilte lag. Latinen var den gang det sentrale språket ved katedralskolene i alle land, og når det forekom greske sitater i elevenes lærebøker, var de gjerne ledsaget av en fotnote hvor det het *Graecum est, non legitur*, dvs. 'det er gresk og kan ikke leses'.

Spørsmål: Heter det *Jeg skal besøke henne/dem som* eller *hun/de som bor der*?

Svar: Man skal bruke *henne* som objektsform på bokmål, selv om man kan høre *hun* brukt foran *som* i talespråket. Det finnes ingen særregel for *hun/henne som*, slik man kan si at det er for *de/dem som*. Særregelen går ut på at *de som* oppfattes som en fast frase som ikke avhenger av hvilken grammatisk funksjon ordene har. Vi anbefaler at man følger hovedregelen og skriver *dem*, også foran *som*, når det er objekt eller styring til en preposisjon.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke et ord, vil vi nevne det uttrykkelig.

dultedugnad Barack Obama og David Cameron [har] opprettet egne etater som nettopp skal dulte («nudge») folk til å gjøre litt mer fornuftige helsevalg. Derfor slår Støre inn på en vei som handler om mange, små, ufarlige tiltak; som kalorimerkede menyer, bedre sykkelstier, bedre inneklima på skolene, flere frisklivssentraler og helsesøstre, informasjonskampanje om fysisk aktivitet, bedre arbeidsmiljø, bedre merking av salt mat og mer til. [...] Denne gangen går Støre bredt ut og varsomt frem for ikke å trå noen av oss for nær. Han vil heller ha dultedugnad.

Aftenposten 27.4.2013

kaffe på vent Kulturkafeen Sitt Ned i Skien har lansert konseptet «Kaffe på vent», noe som raskt fikk massiv og positiv oppmerksomhet på Facebook. [...] Det er vanskelig å fastslå hvor eller hvem som først begynte med det, men Suspended coffee som det opprinnelig heter, er en tradisjon hvor man går inn på en kafé, bestiller en kaffe til seg selv, og en «på vent». Denne suspenderte kaffen er ment til noen som ikke har råd til kaffe selv. Vedkommende kan komme inn på kafeen og spørre om de har noen kaffe på vent, og så kan de få selv om de ikke har penger.

Telemarksavisa 10.4.2013

naking I fjor lå fotoobjektene på magen på de mest spektakulære eller underlige steder og ble tatt bilde av. [...] Farsotten hette plankning og var ofte knyttet til turmål og turiststeder. [...] Nå skal jentene [...] la seg fotografere toppløs, oftest bakfra. Mens gutta kaster mest mulig av klærne, blir fotografert og offentliggjør bildene på nettet. Nå heter det naking. Og over hele landet brer naking seg som en bølge.

Kortreist.no 3.7.2013

røegg Begrepet [eponymet] røegg er brukt, blant annet i Dagens Næringsliv, om erstatningsbeløp som DNB nå må ut med etter Ivar Petter Røeggens seier over banken i Høyesterett. Foreløpig ser det ut til å være en smakssak om ett røegg skal defineres bare som erstatningen til Røeggen, det vil si 230 000 kroner, pluss saksomkostninger, 4,7 millioner kroner, tilsammen ca. 5 millioner kroner, eller om røegget skal omfatte de samlede erstatningsutbetalinger til alle som har kjøpt tilsvarende spare- og investeringsprodukter.

A-magasinet 19.4.2013

sonet I løpet av høsten vil vi ha journalister på plass i Drammen for å drive lokal journalistikk som kan kombineres med Dagsavisens internasjonale og nasjonale nyheter og kultur. Sonede riksaviser er svært populære i andre land. I Norge har vi hatt et mediemangfold der vi har hatt både riksaviser og lokal avis konkurranse.

Det var en luksus vi ikke har lenger.

Dagsavisen 12.6.2013

Lakenskrek i tropenatta

Utepils og fylleangst. Syden og hyttetun. Det måtte ein newzealending til for å opne augo våre for desse særnorske orda. No finn vi dei endåtil på T-skjorter over heile landet, trykte til vårt bryst.

■ ERLEND LØNNUM

Dei førebels seks merkeorda i kles-samlinga til Lauren Pedersen handlar om nattlege, flytande og farande syslar. Kva blir det neste, mon tru – matpakke på harrytur og kolonnekøyring med fjordgløtt? Moteskaparen frå verdas ende arbeider med saka. Og i mellom-

tida seier ho til oss: «Ver stolte av språket og kulturen dykkar!»

Feirar norsk språk

«Marius Gris er en hyllest til de særegne ordene andre språk ikke har. Enkeltord brukt til å forklare en hel situasjon.

«Eg vil vise dykk at det er greitt å vere stolt av språket sitt.»

De er unikt norske, og vi elsker dem.» Slik står det på nettstaden til klesprodusenten Lauren, som det kjennest naturleg å omtale med fornamn for å markere det engelskspråklege opphavet hennar. Etternamnet har ho frå den norske ektemannen, som var årsaka til at ho flytta til Noreg for fem år sidan.

Lauren er noko så sjeldsynt som ein norskstalende newzealending som sidan i vår har satsa pengar på det norske språket, og det attpåtil berre på hobbybasis. I kvar-

dagen er ho såkalla brand director i det globale selskapet Opera Software med engelsk som arbeidsspråk, og på fritida sel ho urbane T-skjorter, hettegenserar og trusetrøyer med norske ord som drivkraft.

– Vi må feire språket, oppmodar ho, idet ho gjengir mottoet for kleda sine: «Ver stolt når du har på våre klede. Gi dei til ein ven, eller ram dei inn og heng dei på veggen. Orda fortener å bli viste fram!»

Verdt eit eige ord

– Nordmenn flest tenkjer nok ikkje på at ord som lakenskrekke og Syden er typisk norske fenomen. Det finst i alle fall ikkje tilsvarende ord på engelsk. Eg har derfor samla ei rekkje morosame forklaringar og definisjonar på tilstandar og kjensler, for gjenkjenninga er viktig. Eg ønskjer å vise det unike ved Noreg, seier Lauren frå Wellington. Det måtte altså ein utlending til.

– Ein treng ofte impulsar utanfrå for å sjå sitt eige perspektiv. Eg ser at til dømes Syden er eit annleis konsept.

Det finst jo til og med restaurantar i Syden med menyar på norsk. Og eg er framleis forundra over at de har eit ord for fylleangst.

– Eg måtte humre litt første gong eg såg nordmenn kaste alt dei hadde i hendene, storme ut i gatene på jakt etter ein plass i sola, pakke seg inn i eit teppe og bestille ein kald øl. Årets første utepils er eit herleg uttrykk, synest Lauren.

– Det er også artig når nordmenn så inderleg vonar at det har vore over 20 grader natta gjennom, så det første de kan gjere om morgonen, er å sjekke avisa og rope: «Tropenatt!» Og det har de altså eige ord for! Slike spesielle ord er det verdt å trekkje fram, for dei seier noko om folket og kulturen her til lands, meiner Lauren.

– Eg møter sjeldan nordmenn som seier at dei er stolte av norsk språk og kultur, men eg veit at mange faktisk er det, og derfor vil eg vise dykk at det er greitt å vere kry.

Artig konsept

Orda dukka opp først, ofte på fest med gode venar, som smakte på orda og utbraut: «Det har vi ikkje tenkt på før!» Deretter laga ho ein kleskolleksjon med spesialorda trykte på brystet, og det utan røynsle i faget.

– Eg ville gjere noko sprøtt, utfordre meg sjølv og berre prøve meg fram. Ideen fekk eg på New Zealand, der folk spurde meg om kva som er særmerkt med norsk. Då nemnde eg eit ord som lakenskrekke, som eg omsette med «friend of the sheets» eller eigentleg

● ● LAUREN PEDERSEN

Newzealandske Lauren Pedersen er marknadsførar og personen bak det norske klesmerket Marius Gris.

«fear for the sheets», og det syntest dei var morosamt, for det høyrdes ut som ein sjukdom. Eg forklarte at dei som lid av lakenskrekke, gjerne opnar enda ei flaske vin og går og tar eit bad saman, sjølv om det er grytidleg søndag morgon, fortel Lauren.

I neste omgang valde ho å satse på «casual street wear» ('uformelle klede'), slik dei blir kalla i ein engelskdominert klesbransje. Sjølv om undersøkingar viser at mange nordmenn ønskjer meir marknadsføring på norsk, er engelsk framleis nærast einerådande i merkevarebygginga.

– Det finst utruleg nok ikkje noko typisk norsk klesmerke i sjangeren casual. Det er i det heile for få reint norske konsept for kvardagsklede. Moods of Norway har jo gjort det særst godt, men dei har heile verda som marknad og bruker derfor berre engelsk språk.

«Mange tenkjer ikkje på at ord som lakenskrekke og Syden er typisk norske fenomen.»

Eg meiner at det òg finst ein marknad for det heilnorske. Og då vil eg bruke det språket som folk er mest vande til, seier seljaren.

– Overfor turistar viser nordmenn gjerne fram troll, flagg og liknande tradisjonelle markørar, og norske friluftsklede ber gjerne fjellnamn. Men meir allmenne, særnorske kvardagsord har eg ikkje funne i slike samanhengar, sjølv om dei gir eit framifrå signal om kva land ein kjem frå. Dei viser ei haldning og eit standpunkt.

Fylletur til Syden

Signalorda har altså også ei humoristisk side, for dei har vore gjenstand for mang ein diskusjon i lystig lag.

– Eg får litt vondt av ordet fylleangst, det at du kjenner på frykta dagen etter at du drakk litt for mykje kvelden før, når minna er litt vage og du spør deg: Dansa eg verkeleg på bordet? Og kor kan ein drikke utepils og kjempe mot fylleangst året rundt? Jo, i Syden, som må vere verdas største land for mange nordmenn. Kor langt sørover ein må reise for å kome dit, er litt uklart, for Syden har med åra vakse seg større og inkluderer no også feriedestinasjonar som Thailand. Men så lenge det er varmt der og det går charterfly dit, er ein innanfor, trur Lauren, som kjem sørfrå, men neppe frå Syden.

– Og kva med hytteturar? Då bør du helst gå på ski eller til fots eit par kilometer i snøstorm eller pøsande regn for å kome fram til eit hyttetun, der du er heilt isolert frå omverda, utan innlagt vatn og straum, og gjerne med

svigerforeldra i soverommet ved sida av. Nydeleg!

Norsk som framandspråk

Lauren har studert kommunikasjon, marknadsføring og grafisk design i Washington D.C. og arbeidd i eit reklamebyrå i London i fleire år. Så gjekk altså vegen til Noreg, der ho som engelsktalande raskt skjønte at det ikkje var så lett å lære det nye språket.

– Eg tok eit norskkurs i London før eg flytta hit, og lærte sjølvsagt litt norsk av mannen min og venane hans. Men så stoppa det opp, for nordmenn snakkar så godt engelsk. Det er så lett berre å snakke engelsk i Noreg, altfor lett eigentleg. På fest fungerer det

greitt i byrjinga, men utover kvelden og natta går diskusjonane meir og meir på norsk, og då må ein kjenne språket godt for å klare å følgje med. Og då eg til dømes var i butikken, svartede dei fleste meg på engelsk sjølv om eg

spesielt til Europa. Dessutan er det så mange i verda som uansett forstår engelsk, og på tv og radio høyrer vi engelsk overalt.

New Zealand har to språk med offisiell status, engelsk og maori, men det

«Eg meiner at det finst ein marknad for det heilnorske – på norsk.»

snakka norsk til dei. Dei gjorde det vel for å være snille, men det hjalp jo ikkje meg, sukkar Lauren, som dermed måtte motivere seg sjølv. Ho bestemte seg så for å intensivere læringa ved Folkeuniversitetet.

– For å kome under huden på folk må ein beherske språket, og då må ein insistere på at folk berre snakkar norsk med ein. Og det hjelper ikkje mykje med eit par timar øving mellom slaga. Ein må snakke norsk heile dagen for å knekkje kodane.

New Zealand – Noreg

Lauren er stolt over å vere frå New Zealand og bruker gjerne klede derifrå, men ho trur det er umogleg å få eit tilsvarende konsept til å fungere der.

– Vi har ikkje så mange særreigne og kulturelle enkeltord. Vi tyr heller til slang og lokale variantar, som ikkje passar like godt i merkevarebygginga, seier ho.

– Vi er ikkje så dyktige til å lære framandspråk på New Zealand. Sjølv om vi kan velje tysk, fransk, japansk og andre språk på skulen, får vi sjeldan praktisert dei, for reisa er så lang,

er ikkje mange som snakkar maori lenge, skal vi tru Lauren.

– Vi heldt ei stund på å miste maori, og då er det vanskeleg å få det tilbake. Då eg gjekk på skulen, lærte vi berre symbolske saker på maori, som songar og namn på fargar og liknande. Noreg er òg eit lite land, så språket er sårbart for endringar. Det må nordmenn ha i minne, understrekar newzealendingen.

Fleire sære ord

Jakta på unike norske ord går vidare, og det har folk rundt Lauren merka seg.

– Her om dagen spurte eg faren min, som var på noregsbesøk: «Can you pick up some chicken, rice, pålegg, eggs and milk?» Då tok eg meg i å bruke eit heilnorsk ord utan å tenkje over det, og dermed hadde eg nok eit godt døme på blokka, fortel ordsamlaren.

– Av og til får eg tekstmeldingar med tips, også midt på natta: «Kva med taxfree, grilldress og sumartid? Det er norsk, det!» Så neste sumar tar eg ein ny runde, for det er mange gode kandidatdar.

«Ein må snakke norsk heile dagen for å knekkje kodane.»

Ny og forbetra termwiki

■ OLE VÅGE OG MARIANNE AASGAARD

Terminologitenesta i Språkrådet har fått laga ein wiki-basert termbase, som vi kallar Språkrådets termwiki. Termwikien skal vere eit hjelpemiddel til å gjere norsk terminologi tilgjengeleg på fleire fagområde.

Termwikien er blitt vidareutvikla og forbetra og ligg no open for alle på www.termwiki.sprakradet.no. Det er mellom anna blitt enklare å leggje inn termar, og visninga er blitt meir oversiktleg. I tillegg er søkjemotoren blitt forbetra.

Kva er termwikien?

Termwikien er ein termbase. Det vil seie at han er eit verktøy der ein kan søkje etter og leggje inn termar. Du kan finne termar på fleire språk, og du finn òg definisjon eller forklaring til termane. Alle kan søkje etter termar, det er berre å gå til termwikien på nett og bruke søkjefeltet. For å kunne leggje inn termar må ein registrere seg som brukar og få ein brukarkonto.

Foto: Corbis / NTB Scanpix

Kven kan bruke termwikien?

Alle som har eit termprosjekt, både ein-skildpersonar og fagmiljø, er velkomne til å bruke termwikien til å registrere og offentleggjere terminologien sin. Det er ingen minimumskrav til kor stort prosjektet må vere. Termwikien har ikkje automatisk registrering av brukarar. Viss du ber om ein brukarkonto på termwikien, blir førespurnaden sendt til terminologitenesta i Språkrådet for godkjenning. Alle som blir registrerte

brukarar, vil få hjelp og rettleiing av terminologitenesta i Språkrådet til å komme i gang.

Kvifor har vi laga termwikien?

Det er eit mål for Språkrådet at meir norsk terminologi skal bli tilgjengeleg for flest mogleg, og vi vonar at termwikien kan bidra til det. Termwikien er eit brukarvenleg verktøy og eit tilbod til miljø som ikkje har eit eige termregistreringsverktøy.

Terminologitenesta bruker termwikien til to av sine eigne prosjekt: Vi registrerer termane frå datatermgruppa der, i tillegg til at dei blir lagde ut på nettsidene til Språkrådet. Termwikien inneheld

også ei mengd termar innan kjemi frå eit mønsterpraksisprosjekt i universitets- og høgskolesektoren. Vidare vil Statens vegvesen bruke termwikien til å registrere terminologi når dei startar eit terminologiprojekt til hausten.

Du finn meir informasjon om termwikien i hjelpa på www.termwiki.sprakradet.no.

Ole Våge og Marianne Aasgaard er rådgjevarar i terminologitenesta i Språkrådet.

Full soppkurv i år?

■ ERLEND LØNNUM

Soppsesongen er på hell, og da kan det være greit å vite at grekerne har hatt en finger med i ordspillet.

Gav sommerværet god soppvekst og smilende mykologer? Uansett er det på tide å spore opp soppens opphav.

Soppsporing

Mykologer er kort og godt soppkjennerne, de som har studert mykologi, læren om sopp. Opphavet finner vi i de greske ordene *mykes* 'sopp' og *logos* 'ord'. *Mycophyta* ('sopp-plante') er navnet på den botaniske gruppen som sopp hører til. Gruppen kalles også *Fungi*, jamfør de medisinske ordene for sopp og sopplignende, *fungus* og *fungoid*. *Fungo* (flertall *funghi*) er dessuten italiensk for sopp og figurerer i former som *pizza ai funghi* også på menyer i Norge.

Det karakteristiske ved sporeplanten sopp er at den mangler klorofyll, så den må leve av organisk næring som parasitt eller saprofytt. Herfra kan vi plukke enda tre ord med gresk opp-

rinnelse: Klorofyll kommer av *khloros* 'gulgrønn' og *phyllon* 'blad', parasitt av *parasitos* 'som spiser hos' og saprofytt av *sapros* 'råtten' og *phyton* 'plante'.

Svamp

I gammelnorsk kaltes planten *svøppr*, som har gitt nordmenn *sopp*, svenskene og danskene *svamp* og islendingene *sveppur*. Også på norsk har vi ordet *svamp*, både i betydningen 'laverestående, flercellet dyr som lever på havbunnen', og i betydningen 'skjelett av svamp' eller 'etterligning i gummi eller plast', som brukes til å vaske med. Det er sågar mulig å drikke som en svamp, jamfør «den forlorne Søn, der aad med Svinene og drak med Svampene» i Arne Garborgs *Trætte Mænd* (1891).

Ble det en håndfull kantareller i år? Kantarell er gresk og betyr 'beger' (kantharos), jamfør formen på hatten. Foto: Baard Næss / NN / Samfoto / NTB Scanpix

.....
Erlend Lønnum er rådgiver i Språkrådet.

Foto: Svein Arne Orvik

Unge språkforskarar fekk Nysgjerrigers språkpris

Nysgjerrigers språkpris gjekk i år til 5. klasse på Hedemarken friskole, ein framifrå gjeng språkforskarar som har granska dialektendringar i Løten-dialekta.

Løten-dialekta har eit særleg kjenneteikn som gjer at ho skil seg frå ein del av dei andre Hedmarks-dialektane: monoftongering i ord der fleire dialektar ikkje har det. Det er bruken av monoftongering i Løten-dialekta elevane har konsentrert forskinga si om. For eksempel heiter det i Løten-dialekta «røskatt» og «mør»

for «røyskatt» og «maur».

Dei unge forskarane arbeidde ut frå ein hypotese om at ikkje alle Løten-innbyggjarane bruker monoftongering like mykje. For å finne ut om det stemte, undersøkte dei talemålet til unge og gamle som bur i Løten. Blant funna ser vi at yngre Løten-buarar ikkje bruker monoftongering like mykje som dei eldre, og at gutar bruker meir monoftongering enn jenter.

Årets Nysgjerriger er ein forskingskonkurranse for barn, arrangert av Noregs Forskingsråd. Nysgjerrigers språkpris er ein spesialpris i konkurransen og blir delt ut av Språkrådet.

Islandsk på nett

ISLEX er ei gratis nettdorbbok frå moderne islandsk til dansk, norsk (bokmål og nynorsk) og svensk. Ordboka har rundt 50 000 oppslagsord.

Ein kan søkje på eit av språka og få opp det islandske ordet med bøyning og uttale frå ei lydfil. Ein får til dømes treff om ein søkjer frå norsk på ord som *redningsvest* og *hjelm*. Omvendt kan ein søkje på islandske ord. Visse

ord er heilt like i norsk og islandsk, til dømes *foss* og *fugl*. Det er illustrasjonar til mange av orda.

Islex er eit samarbeidsprosjekt mellom nordiske institusjonar. Den norske delen av ISLEX vart opna i mai 2013. Færøysk skal inn i ordboka saman med dei skandinaviske språka, og det er arbeid i gang med islandsk-finsk. Du finn ordboka her: islex.no.

Språkdagen 2013: Ord og ordtilfang

Språkrådet inviterer til den årlege språkkonferansen Språkdagen 12. november i Oslo Konserthus. Det er fagrådet for normering og språkbobservasjon som er ansvarleg for programmet.

Sider ved ordtilfanget er emne for dagen: Kor mange ord kan vi, og kor mykje må ein lære for å klare seg i livet? Går det like bra om ein snakkar fleire språk? Den framstående danske språkvitaren, språkpolitikaren og språkmannen Jørn Lund er hovudtalar.

Ord kan fornærme, og dei kan såre. Språkrådet gjer hausten 2013 ei undersøking av kva oppfatningar folk har av ord som kan verke støytande i ulike samanhengar. Resultata skal leggjast fram på Språkdagen. Du vil òg få høyre om nye ord i norsk og om kvifor småord blir dei største i ordbøker.

Dagen blir avslutta med utdeling av Språkprisen 2013. Sjå nettsidene til Språkrådet for nærare omtale og påmelding.

Kvensk ordbok på nett

For første gang kan du søke i en kvensk ordbok på nett. Den digitale ordboken er forsynt med et grammatisk analyseprogram og vil være et viktig bidrag i revitaliseringen av kvensk språk.

Nettordboken er et språkteknologi-prosjekt i regi av Kainun institutti – Kvensk institutt, UiT – Norges arktiske universitet og Halti kvenkultursenter. Et kvensk språkting underlagt Kainun institutti – Kvensk institutt arbeider med standardiseringen av kvensk, ba-

sert på Eira Söderholms kvenske grammatikk. Grammatikken skal utgis i bokform i løpet av året.

På den nordiske leksikografikonferansen i Oslo i august i år fremførte professor Leena Niiranen fra UiT – Norges arktiske universitet plakatsentasjonen «Kvensk ordbok på nett – hvem har nytte av den?»

Du finner mer informasjon på giellatekno.uit.no/kvensk.

1973–2013

Språknytt 40 år

Temanummer var det nye på 90-talet. Både Ivar Aasen, språkteknologi, bokmål og engelsk i norsk fekk særskild merksemd i egne hefte. Elles handla det om store saker som stadnamn, talemål og språk mangfald og om mindre saker som dansk bolle-å, menyspråk og sje-/kje-lydane.

Språknytt innleidde 90-talet med ein haldningskampanje mot overdrive bruk av engelsk i norsk i spesialnummeret «Aksjonen for språklig miljøvern» og avslutta det med artiklar om språkleg toleranse, lærebokspråk, pressespråk, namnemotar og kjønn, språk og ideologi.

I tida imellom kunne ein lese om alt frå mållov, ordtilfang, bibelomsetjing og nyord i vid forstand til mislikte ord, namn på tær, talkshow og pins i snevrare forstand. I tillegg blei det mellom mykje anna retta sporadiske blikk mot fransk, tysk, nederlandsk, frisisk, rumensk og færøysk.

Upopulære ord

Det vekte misnøye blant lesarane at enkelte konvoluttar blei trykte med ord som «Ved ubesørgelighet», så Språknytt tok opp saka: «Post-

direktoratet [...] er overrasket over reaksjonene som Språkrådet har fått. Likevel vil det fjerne det omstridte ordet [...]. Det er vi i Språkrådet godt fornøyd med.»

Språkrådet fekk òg høyre det då det lét folk bøye nålene sine *pins* – *pinsen* – *pins(ar)* – *pinsane*. I Språknytt kom det så ei påminning frå ein lesar: «Det vi da har glemt, er at ekte sportsfolk bruker både *nickers* og *longs*, og kanskje *caps*. I mildvær venter de på et godt *smøretips*, og kulekjørerne *trikser* i bakken.»

Gufs frå fortida

Også såkalla krigsord blei omtalte i 90-åra, i artikkelen «Villagris og krisekrem i okkupasjonstida». Der dreidde det seg om administrative ord som borgarvakt og bauleitung, ideologiske ord som einsretting og livsrom, nazi-ord som quisling og frontkjempar, jøsingord som grenselos og sabotasje, kvardagsord som matauk og kålrabi-biff og fangeleirord som orge og haft.

NYORD FRÅ 90-TALET

eggdonasjon | fasttelefon | høgdehus | innvandrarreknenskap | klikkefinger | klimaflyktning | matsminke | nettavis | valdagsmåling | zapping

MED ANDRE ORD

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

GLAMORØS GRAMMATIKK

Grammatikere forbindes kanskje ikke med glamour og magi, men det har faktisk stått en eventyrlig glans av grammatikken. For tro det eller ei, ifølge etymologene står grammatikk modell for glamour.

Fantastisk ferdskrivning

Fra sitt utspring i det gamle Hellas vandret grammatikken gjennom Italia og nordover til Norge. Fra Frankrike gjorde den dessuten en avstikker til England og Skottland, og i høylandet tok det en overraskende vending.

Ordet *grammatikk* har vi fra latin *grammatica*, som er en forkortelse av *ars grammatica* 'den grammatisk kunst', eller *techne grammaticae* som grekerne kalte det først, jamfør *gramma* 'bokstav, skrift'. *Grammatica* fant så veien til oss via tysk. Men til engelsk kom ordet i form av *grammar* via fransk *grammaire*.

Grammar var først nesten ensbetydende med latin og andre lærde kunster. For folk flest lød latin som det rene abrakadabra, så veien var ikke lang til den okkulte betydningen 'trolldom'. Og i Skottland ble *grammar* forvandlet til *glamor*.

Online etymology dictionary skriver: «*glamour* 1720, Scottish, 'magic, enchantment' (especially in phrase

to cast the glamor), a variant of Scottish *gramarye* 'magic, enchantment, spell,' alteration of English *grammar* (q.v.) with a medieval sense of 'any sort of scholarship, especially occult learning.' Popularized by the writings of Sir Walter Scott».

Glamourboys og glamourgirls

Norsk Riksmålsordbok forklarer *glamour* som «glans, skjønnhet, interessevekkende forhold av en art som særlig gjør inntrykk på, begeistrer den store mengde».

Glamourboy er definert som en «(ung) mann som det står glans om, som det gjøres meget reklame om», jamfør «norsk politikks geskjeftige *glamourboy*» (VG, 1964), mens *glamourgirl* beskrives som en «meget elegant kledd pike av en sensuelt preget skjønnhet som særlig gjør inntrykk på det store publikum (opprinnelig om filmskuespillerinne)», jamfør «de amerikanske luksusfilmene med sine velkledd *glamourgirls*» (Alle kvinner, 1948).

Grammatikken derimot kaster ikke lenger den samme glansen.

.....
Erlend Lønnum er rådgiver i Språkrådet.

– **NÅR DET DUKKAR OPP** nokon som synest det er spennande med kebabnorsk, så blir eg irritert, sint og opprørt på vegner av desse elevane. Nokre klarer å bruke kebabnorsken blant vener, og legg han av seg når dei skal i eit jobbintervju, men dei med dei svakaste føresetnadene snakkar slik heile tida. Det nokre ser på som ein kuriositet, det blokkerer framtida for desse elevane.

Kulturminister Hadia Tajik, intervjuet i Syn og Segn

Foto: Magnar Kirknes / VG / NTB Scanpix

– **ALT SOM KAN SIES** på engelsk, kan også sies på norsk. [...] Med et norsk medisinsk fagspråk er det lettere for legen å samtale med pasienten slik at de to forstår hverandre. Retten til innsyn i journalen betinger også at språkføringen der er begripelig for menigmann.

Manusredaktør Raida Ødegaard i Tidsskrift for Den norske legeforening, intervjuet i tidsskriftet

EIT SPØRSMÅL TIL DEI som skriv om friskhetsnærvær og friskhetsfravær: Har de høyrte om helse og sjukdom? Til dei som driv med coaching: Driv de med hestekøyring eller rådgjeving, eller saumar de keisarens nye klede?

Spaltist Sverre Hatle i Driva

IVAR AASEN ER FØDD på Ørsta, skriv #VG som har hovudsete på Oslo.

Programleder i TV 2 Arill Riise på Twitter

– **VI BØR BRUKE NORSK** som undervisningsspråk på grunnivå. Ikke nødvendigvis bare av språkpolitiske hensyn, men fordi en leser, lærer og husker bedre på morsmålet.

Førsteamanuensis ved Norges handelshøgskole, Marita Kristiansen, intervjuet på forskning.no

SIRI SJÅVIK,

statsautorisert translatør og matblogger

Oppskrift på en god blogg

Da bloggen om hvor festlig jeg hadde det som student i England, plutselig muterte til en matblogg, innså jeg at det kunne være nyttig med noen skriveregler å støtte seg på. De fleste blogger jo om noe de kan, enten det er politikk, graviditet eller shopping, men jeg var en glad amatør bak stekeovnen. Jeg ønsket imidlertid ikke at matbloggen skulle handle om perfektjon på tallerkenen, men om entusiasme på kjøkkenet. Og om skikkelig god mat.

Mine to første skriveregler ble mine eneste: Du skal kun dele oppskriften på retter som det virkelig er verdt å ta oppvasken etter, og du skal aldri innlede et innlegg med «Jeg». Det var flere motiver bak disse stramme reglene: Jeg hadde ikke oppvaskmaskin, og bloggen var, og er, til syvende og sist en matblogg – den handler egentlig ikke om meg, men om det som skjer på kjøkkenet mitt. Da var det greiere å innlede innlegget med «Svinekoteletter». Ordet fanger, tross alt.

Som amatør liker jeg at oppskrifter er i overkant presise: Hvor tynn skal pannekakerøren egentlig være? (Svaret er alt fra «som kremfløte» til «hullele» og «lik tjukk mjølk».) Hvordan ser man når pannekaken er klar for å snus? Hvor godt stekt er for godt stekt? I så måte var det nok verre å være amatør før: I bestemors oppskrifter, for eksempel på den nordnorske pannekakevarianten «mælkkakæ», brukes uten unntak de frustrerende

målene «kopp» og «neve». En liten neve skiller seg fra en stor neve. Bestemor har driftige bondenever, mens jeg har spede datamaskinhender. Kan jeg da bruke det samme målet, uavhengig av nevestørrelse? Og hva med espressokoppene mine, kan de måle seg med kaffekrusene hennes?

Uavhengig av presisjonsnivået i en oppskrift er entusiasmen det vanskeligste å artikulere og det viktigste for å skjerpe appetitten. Leseren løper ikke nødvendigvis til kjøkkenet når de leser at noe er «godt», så hvordan formidler du hva som er så fantastisk med de små, nordlandske byggpannekakene, sånn at også andre får lyst til å lage dem? I tillegg til å bruke en god synonymordbok hjelper det ofte å inkludere en historie. For meg er «mælkkakæ» sommerferie og måkeskrik. Andre trenger kanskje å høre at de har gygne og sprø smørstekte kanter, at de er litt syrlige på smak takket være byggmelet, og at de løftes enda et hakk med en skive geitost.

Blogging handler mye om å by på seg selv, og som matblogger er jeg så heldig at jeg har sjansen til å by på både meg selv og et bedre måltid. Og er jeg ekstra heldig, deler leserne mine til gjengjeld villig av sine kjøkkenhistorier! Der, et eller annet sted mellom pannekaker, adjektiver, bestemødre og andre folks sommerminner, tror jeg at den virkelige matentusiasmen syder i beste velgående.

Striden om norsk scenespråk

■ THORALF BERG

På midten av 1800-tallet inntok norsk språk scenen i Norge, på bekostning av dansk, som hittil hadde dominert på teatrene. De norske skuespillerne kunne endelig bruke et muntlig språk som lå nærmere deres eget talemål enn dansk. Det gjorde dem språklig sikrere og også tryggere i sin sceniske opptreden.

En sentral person i arbeidet med norsk sceneuttale var Knud Knudsen, bokmålets far (jf. Språknytt nr. 2/2012). Han la grunnlaget for et scenespråk preget av en østlandsk uttale fjernt fra den danske. Knudsen bidro på den måten til en språklig og kulturell frigjøring fra den danske dominansen. Og det betydde mye for utviklingen av norsk teater som helhet.

Et første forsøk

På begynnelsen av 1800-tallet ble teatervirksomheten i flere byer i Sør-Norge drevet av medlemmene i dramatiske selskaper. Amatørskuespillere, eller aktører som de kalte seg, kom fra høyere sosiale lag. Det er rimelig å anta at de benyttet et scenespråk som var så dansk som mulig, sterkt influert av det danske tekstforelegget. Og scenespråk-

- «Den mest gjennom-
- gripende overgangen til norsk som scenespråk foregikk på Den norske dramatiske Skoles Theater fra 1852.»

kritikerne selvsagt kommenterte. De syntes at det var vulgært å uttale «baronen» med trykk på første stavelse, og mente at det var «Affectation» når skuespillerne sa «Majaaren» og «Mythaaologien» i stedet for «Majoren» og «Mythologien». Det ble også bemerket at «svæve» ble uttalt «sveve» og «kjær» ble uttalt «kær». Enkelte mente at uttalen skulle ligge så nær opp til skriftspråket som mulig, men med aksept for «spør» og «sier» i stedet for skriftformene «spørger» og «siger».

For kritikerne var det åpenbart enklere å bli enige om hvordan scenespråket ikke skulle være, enn å samle seg om en felles uttalenorm. Likevel var de enige om at skuespillerne måtte unngå en uttale med dialektbakgrunn, såkalte provinsialismer. En tro kopi av dansk uttale kom heller ikke på tale. Det ville være fremmed for «et norsk Organ» og dessuten stride mot «den Nationalitet, man attraaer hos den norske Scene». Om en norm skulle anbefales, måtte den bestå i å forene «den norske Dialects Correcthed og Kraft med den Dankses rigtige og behagelige Tonefald».

Dansk teater og scenespråk

Etter bare tre sesonger avsluttet Strömberg teatervirksomheten. I 1828 åpnet Christiania offentlige Theater med et

Sø eller sjø? Knud Knudsen fikk kritikk for å la norske skuespillere bruke norske ord fra scenen.

Foto: Willy Haraldsen / NTB scanpix

ket var neppe særlig forskjellig fra det språket de anvendte i selskapelig omgang med hverandre.

Mot slutten av 1820-tallet avsluttet disse amatørerne sin teatervirksomhet, og omreisende profesjonelle danske skuespillere overtok scenen. I Christiania etablerte svenske Johan Peter Strömberg et fast teater med kun norske skuespillere i 1827. De var nybegynnere og kom fra lavere sosiale lag. Det preget scenespråket deres, noe

ensemble bestående av både norske og danske skuespillere. De norske skuespillerne forsvant derimot etter hvert, så det eneste faste teatret i Norge ble et dansk teater. Samtidig opptrådte fortsatt danske omreisende skuespillere med sitt danske scenespråk i byene i Sør-Norge.

I 1835 brant Christiania offentlige Theater. Teatret gjenåpnet i 1837 med navnet Christiania Theater, og også dette skulle bli et heldansk teater med dansk ledelse og danske skuespillere. Kunne en slik situasjon fortsette i et land som var politisk frigjort fra Danmark i 1814, og hvor det på 1840-tallet pågikk en økende kulturell frigjøringsprosess?

Norske skuespillere på scenen

I løpet av 1850-tallet ble scenespråket gradvis endret i norsk retning ved at norske skuespillere etter hvert overtok scenene i de tre største byene. Allerede i 1850 åpnet Ole Bull et nytt teater i Bergen i lokalet til byens dramatiske selskap. Navnet var Det norske Theater i Bergen, og kun nordmenn ble engasjert som skuespillere. Vel ti år senere startet Trondhjems Theater, også det med kun norske skuespillere og i lo-

settelse av en dansk skuespiller i 1856.

Den grundigste og mest gjennomgripende overgangen til norsk som scenespråk foregikk imidlertid på Den norske dramatiske Skoles Theater, som åpnet sine dører i 1852, og som fikk navnet Kristiania norske Theater to år senere.

Språktilsyn

Bakgrunnen for opprettelsen av Den norske dramatiske Skoles Theater var et stadig sterkere krav om et norsk teater som alternativ til det sterkt danskdominerte Christiania Theater. Det nye teatret skulle være en «Forberedelseskole for de Indfødte» og gi forestillinger med innfødte norske skuespillere.

De elleve elevene som ble tatt opp, fikk en innføring i en rekke temaer, blant annet norsk språk. Blant elevene var mange dialekter representert, og det hersket ulike oppfatninger av hvordan et norsk scenespråk skulle være.

Overlærer Knud Knudsen ved Christiania Kathedralskole fikk i oppgave å lære de vordende skuespillerne et enhetlig scenespråk. Han hadde dyp innsikt i og en klar oppfatning av hvordan norsk skulle lyde fra scenen. Det hadde

«Knud Knudsen baserte seg på den dannede klasses 'ukunstlede' dagligtale, som han betraktet som et dialektfritt talespråk.»

kalet til byens dramatiske selskap. Selv på det sterkt danskpregete Christiania Theater ble det ansatt flere norske skuespillere, og norsk ble etter hvert tatt i bruk som scenespråk. Prosessen gikk langsomt, men skjøt fart etter to pipekonserter som Bjørnstjerne Bjørnsons organiserte mot direksjonens an-

han allerede vist i de to artiklene «Om Lydene, Lydtegnene og Retskrivningen i det norske Sprog» og «Om Norskhed i vor Tale og Skrift». Han hadde dessuten vist evne til å motstå offentlige angrep på sitt språksyn. Nye angrep var selvsagt forventet når det gjaldt scenespråket.

Knudsen sto ikke alene i utformingen av scenespråket. Med seg i Den sproglige Tilsynskomite hadde han språkautoritetene Marcus Jacob Monrad, Nikolai Ramm Østgaard og Carl Richard Unger, «et rygstød, nogen navnkjænte,

bart uttalen på Christiania Theater som norm. De uttalte blant annet «av» som «af», «tat» og «git» som «taget» og «gi- vet» og «fått» og «gått» som «fæet» og «gået».

Knudsens undervisningsopplegg var

«Knudsen hadde ingen tro på en revolusjon for å oppnå et norsk scenespråk.»

hæve Mæn, som vilde påta sig å innestå for den Uttale, som jeg kom til å Hævde som den tvermål't rette», slik han selv formulerte det.

Knudsens sceneuttale

Dermed kunne Knudsen begynne utformingen av en norm for norsk sceneuttale. Han mente at «Ordenes Lydform i et Sprog (Udtalen) maa læres af og blandt de Talende». Han tok ikke utgangspunkt i det skriftspråknære høytidsspråket, ei heller i allmuespråket, som manglet enhet og var sterkt preget av dialekter. Han baserte seg derimot på den dannede klasses «ukunstlede» dagligtale, som han betraktet som et dialektfritt talespråk fordi den dannede klassen ikke hørte hjemme i «noget enkelt Landskab, men flytter og blandes». Han hevdet at dette språket hadde den prestisjen og autoriteten som var nødvendig for at det kunne aksepteres som normen for norsk sceneuttale.

I 1852 begynte Knudsen en nitid og grundig språkundervisning for teaterellevne. I sine erindringer fortalte han at mye besto i å rette opp elevenes «østlandske Skjødesløsheter». De uttalte blant annet «efterlate» som «efte'late» og «jeg finner at» som «jeg fin'at», og de gjorde lange stavelser korte og korte stavelser lange. Mange av dem praktiserte åpen-

tredelt: Først ga han elevene de riktige uttalerreglene med eksempler, så drev han praktiske øvelser ved hjelp av tekster, og til slutt lærte han inn den rette uttalen gjennom leseprøver på stykker som skulle fremføres. Dermed var han trygg på at den riktige uttalen ville lyde fra scenen.

Kritiske røster

Men det gjorde den ikke alltid. Knudsen erfarte at feil kunne oppstå selv etter uker med øvelser. Det som syntes å være i orden på prøvene, ble ofte feil når elevene fremførte rollene. Observerte kritikerne det samme?

Før åpningsforestillingen av Henrik Anker Bjerregaards vaudeville *Krydsbetjenten* var forventningene til språket høye. I en forhåndsomtale skrev Bernhard Roggen at Knudsen hadde undervist skuespillerne i norsk som teori fordi de manglet «Udøvelsen af et dialektfrit Sprog». Morgenbladet anmelder opplevde da også at han ble varm da han hørte «Hjemmets Sprog». Christiania-Postens kritiker Richard

I Språknytt nr. 1/2013 skrev Ola E. Bø om scenespråket ved Det Norske Teatret.

Petersen mente derimot at Knudsen heller burde sørge for en uttale som ble ansett som «dannet Mands Tale», enn å la skuespillerne si «Folke» og «Sjø» i stedet for «Folket» og «Sø». I Den norske Rigestidende var Ludvig Kr. Daa glad for å høre «Sit Sprog fra Scenen», men han kunne ikke forsone seg med forsøket på å innføre en ultranorsk uttale. Han hørte nemlig mange avvik fra skriftspråket og konstaterte at uttalen ikke var vanlig i «den dannede Nordmands Sprog».

Stridens kjerne

Premierekritikken viste frontene i striden om norsk scenespråk. Nå handlet det ikke om norsk eller dansk lenger, for dansk som scenespråk var et tapt og oppgitt prosjekt. Nå handlet det om graden av norskhet i sceneuttalen.

gjorde at både Knudsen og Monrad modererte tidligere radikale teoretiske synspunkter. Aviskritikker og -debatter viste at få opplevde sceneuttalen som spesielt radikal. Den skilte seg ikke vesentlig fra den vanlige uttalen blant de dannede i Christiania. Til tross for det lød uttalen til de norske skuespillerne ille nok for konservativt innstilte publikummere. Med sans for ordkomikk hevdet Lorentz Dietrichson at det dramatiske kom i skyggen av det grammatiske.

Norsk språk – norsk teater

I løpet av teatersesongen 1852–1853 ble illusjonen om at dansk scenespråk var det eneste som var passende og fint nok, definitivt tilbakevist. Det åpnet for bruken av stadig flere typiske norske uttalemåter, og det var viktig for de nor-

«Aviskritikker og -debatter viste at få opplevde sceneuttalen som spesielt radikal.»

Hvor mye norsk, eller ultranorsk som enkelte kalte det, kunne aksepteres? For Knudsen fremsto ultranorsk som «noget ramere Norskhet æn den for Tiden tvermålt landsgyldige». En slik sceneuttale ønsket heller ikke han. Knudsen hadde ingen tro på en revolusjon for å oppnå et norsk scenespråk. Gjennom reformer og gradvise overganger mente han at en uttale som var landsgyldig, og som kunne aksepteres umiddelbart, ville tvinge seg frem av seg selv. Han så for seg at det som ikke ble ansett som riktig norsk uttale, ville «forskyves som uægte eller mindre berettiget».

Hvor langt kom så Knudsen i utviklingen av en norsk sceneuttale? Det praktiske arbeidet med scenespråket

skuespillerne. Nå kunne de endelig anvende et muntlig språk som lå nærmere deres eget talemål enn dansk. Det skapte en språklig sikkerhet som ga utslag i en tryggere scenisk opptreden og en friere og mer avslappet fremtreden.

Knud Knudsen la altså grunnlaget for et norsk scenespråk og sto for en språklig og kulturell frigjøring fra det danske hegemoniet. Og det fikk avgjørende betydning for utviklingen av teatrene i Norge.

.....
 Thoralf Berg er professor ved Avdeling for lærer- og tolkeutdanning, Høgskolen i Sør-Trøndelag, med teaterhistorie som forskningsområde.

Å tolke og bli tolket

■ ANNE ROSE RØSBAK FERAGEN

En forsommerkveld for et par år siden gikk jeg betenkt fra generalforsamlingen i borettslaget jeg bodde i. Ikke på grunn av beslutningene som ble tatt, eller den høye temperaturen på meningsutvekslingene, men på grunn av responsen på det jeg sa.

Overrumplet

I et borettslag med flere hundre leiligheter er det ikke annet å forvente enn at det er ulike meninger om det som står på dagsordenen. Da en av de frammøtte stilte et spørsmål som ingen andre så ut til å kunne svare på, rakte jeg hånden i været. Dette hadde vi fått relevant informasjon om på et beboermøte, og jeg ville minne om det som ble sagt den gangen, fordi jeg trodde at det ville være oppklarende.

Jeg fikk ordet og redegjorde for saken etter beste evne, men ut fra møtelederens respons skjønte jeg at innlegget mitt ble oppfattet som kritikk. Siden det ikke var sånn ment, prøvde jeg en gang til. Jeg la fram samme informasjon med nye setninger og understreket at jeg ville minne om noe vi hadde

blitt orientert om tidligere. Siden styrelederen fortsatt forsto det som kritikk, prøvde jeg en tredje gang, enda jeg syntes det begynte å bli litt pinlig å stå der. Denne gangen la jeg dessuten til at det ikke var ment som kritikk, men som en saksopplysning.

Jeg forventet verken applaus eller jubel, kanskje bare et bekræftende nikk, men siden ingenting kom, ga jeg meg, rød i kinnene og med en følelse av å ha blitt overrumplet. Hva var det som hadde skjedd?

Jeg hadde blitt tolket. Noe hadde skjedd med betydningsinnholdet i det jeg sa, på vei fra meg til de andre i salen.

Mennesket – et tolkende vesen

Vi mennesker tolker hele tiden. Vi tolker

● «Vi tolker det som sies, og det som gjøres, så vel som det som *ikke* sies og *ikke* gjøres.»

det som sies, og det som gjøres, så vel som det som *ikke* sies og *ikke* gjøres. Alle blir vi også tolket.

Evnen til å tolke er til god hjelp når vi snakker sammen, og når vi samarbeider. Den hjelper oss til å forstå hverandre, til tross for at det som sies, kan være ufullstendig, komplisert eller kanskje til og med flertydig. Like sant er det at tolkningen kan stå i veien for budskapet, slik jeg opplevde denne forsommerkvelden på generalforsamling.

Men hvorfor i all verden var det så lang avstand mellom det jeg ønsket å uttrykke, og måten det ble oppfattet på? Jeg pleier da å klare å gjøre meg forstått!

● «Når vi tolker hverandre, ligger det alltid et prinsipp til grunn for tolkningene våre, bevisst eller ubevisst.»

Mistenksomhetsprinsippet

Når vi tolker hverandre, ligger det alltid et prinsipp til grunn for tolkningene våre, bevisst eller ubevisst. Et tolkningsprinsipp som brukes mye, er mistenksomhetsprinsippet: å tolke alt i verste mening. Kanskje var det dette prinsippet som ble brukt. Det er ikke dermed sagt at noen hadde onde hensikter eller gikk inn for å misforstå meg. Det tror jeg ikke.

Det som derimot *var* tilfelle, var at alle som tidligere hadde bedt om ordet, hadde vært kritiske. På bakgrunn av tidligere innlegg forventet derfor salen at også jeg skulle komme med kritikk, og disse forventningene jobbet mot meg.

Alle har vi sikkert erfart å bli tolket i verste mening, og det kan være både ubehagelig og frustrerende. I Sofienbergparken i Oslo i august 2007 så vi dessuten et eksempel på at det å bruke

mistenksomhetsprinsippet kan få alvorlige konsekvenser.

En medisinsk feilvurdering

Da ambulansen kom, var situasjonen uoversiktlig. Ali Farah hadde blitt slått av en forbipasserende. Han trengte legehjelp, men det var det ikke mulig å se på han. Det som derimot var synlig for alle, var at Farah urinerte mot ambulansen og den ene sjåføren. Det tolket ambulansesjåførene som et uttrykk for forakt eller sinne. De kontaktet derfor politiet og kjørte videre.

Det skulle vise seg å være en medisinsk feilvurdering. Farah hadde fått et slag mot hodet, og urineringen var et

symptom på den skaden han var påført og ble behandlet for senere samme dag.

Det faktum at ambulanspersonalet reiste fra stedet, ble også tolket i verste mening, som et uttrykk for rasisme. I dagene som fulgte, strømmet det på med medieuttalelser og leserinnlegg om hvor ille det var at sjåførene opptrådte rasistisk. Ambulansesjåførene har siden måttet kjempe for å bli trodd. De gjorde riktignok en feilvurdering, men beslutningen om å reise fra parken var ikke rasistisk begrunnet.

Dette er et illustrerende, om enn dramatisk, eksempel på bruk av mistenksomhetsprinsippet. Antakelig er det samme prinsipp som gjør seg gjeldende når tegneserietegnere tolkes som islamhetsere eller jødehatere, og når beslutningstakere som sender asylbarn ut av landet, beskrives som inhumane og hensynsløse.

I aller beste mening

Et annet ganske vanlig utgangspunkt i møter mellom mennesker er å tolke det den andre sier og gjør, i beste mening. Det kan kanskje låte sympatisk, men la oss se litt nærmere på det.

Kona til en venn av meg måtte gipse foten. Da det var gjort, sa sykepleieren til henne at hun bare måtte komme tilbake dersom det var vrient å gå med gipsen. Som sagt, så gjort. Etter noen dager dro pasienten tilbake til sykehuset for å få noen til å se på den.

Gipsen ble vurdert av både en lege og en sykepleier, og konklusjonen var at det kunne være noe å hente på å legge en ny gips. «Men for ordens skyld», sa legen, «hvem er det som har lagt denne gipsen?» Pasienten fortalte at det var overlege Svensen. «Da kan du ta det helt med ro», svarte legen. «Overlege Svensen er den beste ortoped vi har her på sykehuset.»

Pasienten dro hjem og vente seg til å gå med gipsen. Etter seks uker møtte hun opp igjen for å ta den av. Legen som tok imot henne, etterlyste røntgenbildet, og pasienten svarte at det hadde hun fått beskjed om at hun ikke trengte. «Hva?» utbrøt legen. «Det er vel klart at jeg må se om bruddet er leget før jeg klipper av gipsen! Hvem er det som har sagt noe sånt?» «Det er overlege Svensen», forklarte pasienten, og da roet legen seg ned igjen: «Ja, da er nok alt i orden, for det er landets beste ortoped.»

Det har gått veldig bra med foten, så overlegen gjorde nok en utmerket jobb også denne gangen. Det som likevel er tankevekkende, er at overlegen tolkes i aller beste mening – selv når han handler i strid med det som ansees som god praksis. Kollegene aksepterer alt han sier og gjør, uten selv å ta stilling til saken, bare fordi det er han det dreier seg

om. De er med andre ord naive, heller enn mistenksomme. Det tolkningsprinsippet de bruker, kan derfor kalles naivitetsprinsippet.

Den gylne middelvei

Det ser altså ikke ut som at naivitetsprinsippet er noe bedre enn mistenksomhetsprinsippet, men så er det heldigvis ikke bare to alternativer å velge mellom. Ifølge den greske filosofen Aristoteles er det et hav av nyanser mellom slike ytterpunkter, og omtrent midt imellom finner vi den gylne middelvei.

Selv bruker Aristoteles dyden mot som eksempel. Mot er en udelte positiv egenskap, sier han, men like uheldig som å vise for lite mot, feighet, er det å overdrive egenskapen og føre den ut i dumdristighet.

La oss gjøre samme resonnement for tolkning. Her er det to grøfter å gå i: En kan være for lite kritisk, altså naiv, og en kan være for kritisk, eller mistenksom. Hvordan skal vi så beskrive det som ligger midt imellom, den gylne middelvei?

Velvilje, er det mange som svarer. En kan anta at det den andre sier, gir mening og kanskje til og med er gjennomtenkt og fornuftig, uten å glemme å ta stilling til saken selv.

Det gir oss grunnlag for å trekke fram et tredje tolkningsprinsipp, velviljeprinsippet, og hvis jeg ikke tar feil, er det ved å anvende dette prinsippet at vi har best sjanser for å lykkes i kommunikasjon og samarbeid med andre mennesker.

.....

Anne Rose Røsbak Feragen er filosof og daglig leder i Activa Humanistisk Akademi.

Sprechen Sie Denglisch?

■ ERLEND LØNNUM

Det er ikke bare i Norge mange er skeptiske til den engelske innflytelsen på nasjonalspråket. Også tyskere bruker stadig oftere engelske ord i stedet for tyske. Språkforeningen Verein Deutsche Sprache er bekymret for utviklingen.

Det tyske språket har gjennom mange år blitt påvirket av engelske ord og uttrykk. Fenomenet kalles Denglisch (Deutsch-Englisch). Tyskere tilbys nå alt fra *Hits for Kids* til yoghurt med *Weekend Feeling*. På tysk fjernsyn kan man se *Kiddie Contest*, *Adventure* og *History Specials*, og i radio kan man høre om *Romantic Dreams*. Tyskerne styrker kroppen med *Body Shaping* og *Power Walking*, kler seg i *Outdoor Jackets*, *Tops* og *Beach Wear* og smører ansiktet med *Anti-ageing-Creme*. Selv på tradisjonelle arenaer som togstasjonen kjøper de *Tickets* fra *Counters* og får informasjon fra *Service Points*. Den tyske hverdagen er med andre ord ikke så forskjellig fra den norske.

Dårlige news

Særlig i reklamebransjen synes mange tyskere at det er kult, eller *cool*, å mikse inn engelske ord. Minst like mange irriterer seg over det de beskriver som overflødige og upassende angliseringer. De som helt ukritisk bruker engelsk, «behandler det tyske språket med forakt», ifølge Verein Deutsche Sprache (VDS). De synes at det rett og slett er «tåpelig og uverdigg» når engelsk overtar

for godt etablerte tyske ord, som *Body Guard* for *Leibwächter* (livvakt), *Card* for *Karte* (kort), *Bike* for *Fahrrad* (sykkel), *News* for *Nachrichten* (nyheter) og *X-mas* for *Weihnachten* (jul), for bare å nevne noen.

Språkforeningen mener at angliseringen henger sammen med amerikanernes *Way of Life*, som er styrt av politisk og økonomisk makt, og som påvirker livsformen i flere land. Og det gjelder også for Tyskland. For tyskere er ikke nødvendigvis trofaste mot sitt eget språk lenger. Spesielt unge mennesker lar seg smigre av engelsk, og det har gitt bedre feste for språkblandingen Denglisch, også omtalt som Engleutsch.

Bevar morsmålet

«Vi ønsker å stå imot engelsk påvirkning på tysk og vil minne tyskere om hvor verdifullt og vakkert deres morsmål er. Vi ønsker å bevare og videreutvikle språket vårt. Vi må ikke glemme evnen til å skape nye ord for å beskrive nye forhold», skriver VDS på sine hjemmesider (oversatt til norsk av Språknytt).

«Vi aksepterer fremmedord – også

- «Særlig i reklamebransjen synes mange tyskere at det er kult, eller *cool*, å mikse inn engelske ord.»

engelske – som en naturlig del av det tyske språket. Vi har ingen innvendinger mot *fair*, *Interview*, *Trainer*, *Doping* og *Slang*. Men vi misliker skryteord som *event*, *highlight*, *shooting star* og *outfit*, som gjør vanlige ting større enn de er. Slikt vrøvl avgrenser nemlig en rekke borgere som ikke har gode nok kunnskaper i engelsk.»

Foreningen ser ut til å velge tradisjonell stor forbokstav i veletablerte substantiver, mens den tydeligvis foretrekker liten forbokstav i ord som den ikke går god for, selv om de fleste tyskere for lengst skriver både *Ticket* og *Event* nettopp slik.

Språkverstinger

Verein Deutsche Sprache ble stiftet i 1997 og har i dag 35 000 medlemmer. Foreningen er en frivillig organisasjon, et såkalt borgerinitiativ, siden det ikke finnes noe språkråd i offentlig regi, slik som i Norge. VDS skriver blant annet protestbrev til firmaer og institusjoner som har vakt oppsikt med det

foreningen kaller hundsing av språket («Sprachhunzer des Monats»). De kårer dessuten årets språkversting («Sprachpanscher des Jahres») og arrangerer årlig «Tag der deutschen Sprache».

Blant språkverstingene de siste årene finner man viktige samfunnsaktører som Deutsche Telekom (telefoni), Deutsche Post (posten), Deutsche Bahn (jernbane) og Karstadt (storsenterkjede). De har ukritisk spredt nyvinninger som *Call & Surf Comfort*, *CombiCard Teens*, *Global Mail*, *Easy Trade*, *Midseason-Sale* og *Home-Style*.

Gjennom informasjonsarbeid, underskriftskampanjer, foredrag, arrangementer og presseoppslag kjemper VDS for å bevare tysk som et selvstendig kulturspråk. Og da står altså kampen mot engelsk i sentrum. For hvem skulle tro at det var mulig å bli invitert på *Goethe-Jump* og *Art Talk* i Goethes fødeby Frankfurt?

.....

Erlend Lønnum er rådgiver i Språkrådet.

Alskens om *alskens*

■ KRISTIN FRIDTUN

Få av oss tenkjer på kjønn når me brukar ordet *alskens*. Ikkje så rart, kanskje, når *alskens* tyder 'allslags'. Kva om eg seier at *alskens* strengt teke tyder 'alle kjønn'? Det opnar for andre måtar å bruka *alskens* på – somme kjønnsforskarar har allereie snusa på ordet.

I kvardagsmålet er ordet *alskens* godt å ha: Det er lett å gripa til når me ikkje orkar eller ikkje treng å gå i detaljar. *Alskens* målber at det er tale om eit mangfald, ymse slag av noko, og me kan nytta det om kva som helst. Du kan koma med «alskens orsakingar», bruka «alskens rare ord», ha «alskens plager» og så bortetter. *Alskens* er eit lettvtint ord som sparer oss for mange lange utgreiingar.

Samstundes er *alskens* eit litt vagt ord som det er vanskeleg å få godt tak på. Tydinga er vid og luftig, og forma er ikkje så lett å gjennomskoda. Kva gøymer seg bak skrivemåten *alskens*?

Efter den danske Form

Litt flåkjefta sagt er *alskens* ei forandring – og dermed forvanska – form. Ut frå etymologi og norsk rettskriving er *allkjønns* eller *allskjønns* den likaste skrivemåten. Ja, sistelekken *-kens* i *alskens* er *-kjønns* i forkledning.

Ivar Aasen fastsette skrivemåten *allskyns* i landsmål, heilt i tråd med norrønt *allskyns*, altså *allskjønns* i moderne norsk. Då la Aasen meir vekt på samanhengen med *kyn* (kjønn) enn gjengs uttale av ordet, for under oppslaget i *Norsk Ordbog* har han lagt til denne uttaleopplysninga: «Oftest lempefter efter den danske Form: *alskjens*.»

Føremålet her er likevel ikkje å lasta danskane for den ugjennomsynlege

skrivemåten *alskens*. I så fall hadde det vore formildande at både Søren Kierkegaard og Georg Brandes skreiv *alskøns*.

Mangfaldig kjønn

Hovudsaka er at *alskens* er eit sprell levande døme på at ordet *kjønn* opphavleg femnde meir enn berre 'kvinne el. mann, hanne el. hoe; sum av fysiologiske eigenskapar' og liknande. Sant å seia er det temmeleg nytt å bruka *kjønn* i så trong tyding som me gjer i dag. For atter å visa til Ivar Aasen: Under oppslagsordet *kyn* i *Norsk Ordbog* set Aasen tydinga 'Slægt, Familie' fyrst, dinest kjem tydinga 'Kjøn (sexus)'. Så legg han til denne forvitnelege merkningen: «Ordet er lidet brugeligt» (d.e. lite i bruk).

Sidan den gongen har bruken av ordet auka, medan tydinga har snevra seg inn. Innsnevringa vert påtakeleg når me jamfører tydinga i dag med tydinga i mellomalderen: Norrønt *kyn* tyder 'art, slag', 'kjønn' (ofte samansett: *karlkyn*, *kvennkyn*), 'slekt', 'avkom, slektsline' og 'måte, vis'. Me har samansetjingar som *hverskyns* ('av kvart slag, på alle måtar'), *kyngóðr* ('av god ætt'), *kynmaðr* ('etterkomar'), *kynmargr* ('mangslags') og *allskyns/allskyndis* ('allslags').

Vart du ør? Retteleg svimlande vert det fyrst når me vidar ut synskrinser

og ser alle orda som *kyn/kjøn*n er i slekt med. Her finn me til dømes *konge*, engelsk *kin* ('slekt') og *kind* ('slag, art'), tysk *Kind* ('barn'), latin *genus* ('fødsel, avkom, ætt, art') og *gens* ('ætt, avkom') og gresk *génesis* ('fødsel, opphav'). Til grunn for desse formene ligg ei gamal rot med tydinga 'føda, avla'.

Innfløkt kjøn

Det er gilt å grava i ordhistoria, men me får ikkje sleppa notida heilt av syne. I dag viser *kjøn*n fyrst og fremst til dei to hovudslaga me deler menneske (og andre skapningar) inn i: han og ho. Den stoda kan ikkje etymologiske ut-

rar vert ofte helsa med dette spørsmålet: «Er det gut eller jente?»

Det er kanskje praktisk med eit slikt skilje, men ikkje for alle: Her finst menneske som ikkje får plass i det rådande kjønssystemet. Nokon er fødte med ein kropp som ikkje passar inn i den tronge definisjonen vår av kvinne eller mann (pga. uklare indre eller ytre kjønnsorgan, ulike hormon-/kromosomsamansetjingar e.l.), såkalla interseksuelle. Andre har ein kropp som biologisk passar inn i éin av kategoriene, men like fullt opplever dei seg som det motsette kjønnet («fødd i feil kropp»), såkalla transseksuelle el-

- «*Alskens* er eit lettvent ord som sparar oss for mange
- lange utgreiingar.»

greiingar om *kyn/kjøn*n endra, om nokon skulle ynskja det, men kjennskap til viktige og omstridde omgrep kjem alltid godt med.

Kjøn er eit innfløkt emne. Me kan vel òg seia at *kjøn*n bokstaveleg talt er eit innfløkt ord: Det er surra inn i rettesnorer som avgrensar tanke- og handlefridomen, innfiltra i uskrivne reglar for korleis kvart kjøn skal te seg og kle seg – det gjeld å skilja mellom hankjøn og hokjøn. Mange vert fortumla og rådvile når dei møter ein person som dei ikkje greier å plassera i ein kjønnskategori, og nye verdsboga-

ler transkjønna, eller dei opplever seg som bae kjønna eller ingen av kjønna, såkalla transpersonar.

Skildringa mi av desse «avvikarane» er grovt forenkla, men de skjønar kvar eg vil: Ordet *kjøn*n har ikkje rom for slike menneske, så me må setja andre namn på dei.

Eitt av to!

Då er det særleg to latinske preposisjonar som får boltra seg: *inter* ('mellom') og *trans* ('på den andre sida av; over, til hi sida'). Desse preposisjonane speglar den utbreidde oppfatninga av kjøn:

HVERSKYNS *kyn* *kynmaör*
*kjøn*n *kyn* *konge* *kind*

- «*Alskens* – allskjønns, allslags – er ei open, ufarleg og råkande nemning for dei som ikkje opplever seg som eitt kjønn.»

Det finst to, og dei er skarpt åtskilde. Dersom du biologisk sett ikkje er eitt av to, er du mellom. Dersom du er noko anna enn det biologien seier at du er, er du på den andre sida. Ikkje uventa vert preposisjonen *cis* ('på denne sida av') stundom nytta om «normale» folk, dei som lever i samsvar med gjengs kjønnsdefinisjonar og kjønnsnormer. Dei er – underforstått – på den rette sida, den trygge sida.

Med andre ord sit det todelte kjønnsystemet djupt i oss, så djupt at dei som prøver å bryta ned grensa mellom mann og kvinne, møter hard motstand. Eit aktuelt døme er ordskiftet om det kjønnsnøytrale pronomenet *hen*. Nokon meiner det er tull å ta eit slikt ord inn i språket. Som oftast grunnjev dei synet sitt med at folk anten er det eine eller det andre, då held det lenge med *han* og *ho*. Det er sant og visst at folk flest er eitt av to, men eit ørlite mindretal er ikkje det. Skader det nokon om dei kallar seg *hen*?

Merk òg at somme nyttar *hin* som kjønnsnøytralt pronomen. Eg har tidlegare ymta om at det er eit litt uheldig val, sidan *hin* alt er godt innarbeidd som determinativ med tydinga 'den andre, dei andre; den førre', jamfør seiemåtar som «hin foten», «på hi sida», «hin dagen» og – skrekk og gru

– *hinmannen*. I alle fall kan me ikkje hindra nokon frå å bruka det pronomenet som er rettast for dei.

Alskens folk

Utgreiinga mi om kjønn og kjønnsystem er ikkje ei avsporing. Tvert om: Ho er ein føresetnad for å skjøna kvifor *alskens* er nytta i ein fersk forskingsrapport om transseksuelle, transpersonar og andre med «uvanleg» kjønnsidentitet.

Alskens – allskjønns, allslags – er ei open, ufarleg og råkande nemning for dei som ikkje opplever seg som eitt kjønn. I alle fall var det dét som slo meg då eg oppdaga at *alskens* er ihopsett av *all* og *kjønn*. Eg heiv meg rundt og skreiv om ordet og nemnde det så ofte eg kunne, eg tipsa jamvel forskarane ved Likestillingssenteret som arbeidde med rapporten om trans- og kjønnsidentitet. Det fall i god jord: «Alskens folk» heiter rapporten, skriven av Janneke van der Ros.

Førebels er eg vel den einaste transsen som går rundt og kallar seg *alskens*. Men kven veit – kanskje fleire vil vera med?

.....
Kristin Fridtun er skribent og forfatter. I 2012 kom boka *Norsk etymologisk oppkok*, i haust kom *Nynorsk for dumskallar*.

genus INTER trans
allskyndis hin kynnmargin
kynnmaör HEN

Klar, men aldri ferdig

■ ANNIKEN WILLUMSEN

Er det mulig å bli kvitt det snirklete byråkratspråket i forvaltningen? Og er det mulig å få mer enn 200 deltakere til et seminar om forståelig fagspråk?

Svaret på begge deler er ja – etter fire år med prosjektet «Klart språk i staten». Frokostseminaret om fagspråk ble arrangert i juni og var det første seminaret etter prosjektperioden. Med full sal på Litteraturhuset i Oslo ble det det mest populære klarspråksseminaret noensinne. Interessen for klarspråk er fortsatt stor, og resultatene fra prosjektperioden viser at det faktisk er mulig å fjerne en del av tåkepraten i forvaltningen.

Nå skriver for eksempel Statens vegvesen ikke lenger «periodisk kjøretøykontroll», men «EU-kontroll». Utlendingsdirektoratet har fjernet begrepet «herboende referanseperson» fra sin kommunikasjon og bruker i stedet «den personen du søker familieinnvandring med». Nav har riktignok ikke funnet et godt ord for «arbeidsavklaringspenger», men har jobbet fram en brevstandard som blant annet beskriver hvordan saksbehandlerne skal forklare vanskelige ord. Og på brev fra Statens innkrevingssentral står det nå «Studiegjelden din har økt» i stedet for «Studiegjeld – korrigerings av saldo».

Tenk på mottakeren

Vi har vel alle opplevd en eller annen gang å få et brev fra det offentlige med formuleringer som er vanskelige, eller til og med umulige, å forstå. Og hvor frustrerende er ikke det? Dessverre er det mange innbyggere som opplever å få uklar informasjon fra det offentlige. Og det var det prosjektet «Klart språk i staten» fikk i oppdrag å gjøre noe med, ved å skape oppmerksomhet om klarspråk og tilrettelegge for at statlige virksomheter skulle forbedre språket sitt. Prosjektet ble startet opp etter initiativ fra Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (FAD) og har vært et samarbeid mellom Språkrådet og Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi). Nå er selve prosjektet avsluttet, men samarbeidet mellom Difi og Språkrådet fortsetter, og flere av tiltakene fra prosjektperioden er nå videreført.

Klart språk handler om å sette seg i mottakerens sted når man skriver. Hvem skriver man for? Hva slags informasjon trenger mottakeren (og hva trenger hun ikke)? Og hva skal mot-

«Klart språk handler om å sette seg i mottakerens sted når man skriver.»

takeren gjøre etter å ha lest teksten? Svært mange offentlige tekster inneholder altfor mye informasjon som ikke er relevant for leseren, uklare formuleringer eller vanskelige ord som ikke blir forklart.

Men mye har skjedd på fire år, og vi ser nå konkrete resultater fra de virksomhetene som har tatt tak i språket sitt. Når Utlendingsdirektoratet (UDI) før skrev «Din søknad om begjæring om utsatt iverksettelse er ikke tatt til følge», var det ikke så rart at mange mottakere tenkte «Hva betyr dette? Hva må jeg gjøre?» Nå skriver de i stedet «Du får ikke lov til å bli i landet mens vi behandler saken din». Det er et klart, korrekt og brukertilpasset språk som bidrar til at leseren med en gang forstår hva som er vedtaket, og hva hun må gjøre.

Klarspråk lønner seg

UDI er en av mange etater som har jobbet systematisk med språket sitt og nærmest gjennomgått en språkrevolusjon. For dette ble de i 2010 belønnet med Statens klarsprakspris. Denne prisen deles årlig ut av statsråden i FAD til en virksomhet som har gjort en ekstraordinær innsats for å forbedre språket i sin kommunikasjon.

Også Statens vegvesen, som vant Klarspraksprisen i 2012, har oppnådd gode resultater i sitt språkarbeid de siste årene. Da de endret teksten i brevet om EU-kontroll som sendes til 750 000 nordmenn hvert år, fikk de 40 % færre henvendelser om dette temaet. Tiden det tok å lese brevet, gikk dessuten i snitt ned med 40 %. Dette gir også klingende mynt i kassa. Bare på grunn av dette ene brevet har Vegvesenet beregnet at de sparer 1,2 millioner kroner i porto og papir.

Også andre virksomheter har gjen-

nomført målinger for å få kunnskap om i hvor stor grad brukerne har merket endringene. Disse målingene gir, sammen med andre typer dokumentasjon, viktig informasjon til evalueringen av hele prosjektet «Klart språk i staten», som blir presentert i november i år. Målet er å se om tiltakene i prosjektet og i virksomhetene har ført til ønskede og varige endringer i virksomhetene og for innbyggerne.

Men klarspråk handler ikke bare om ordvalg og formuleringer. For å kunne endre måten å skrive på kreves det også en kulturendring, og det er viktig å organisere klarspraksarbeidet slik at endringen fester seg i hele organisasjonen. De virksomhetene som lykkes, har klart å etablere en kultur der språk er viktig, og der det er rom for å bruke tid og ressurser på språket. Tverrfaglig samarbeid og gjensidig forståelse og respekt mellom fagmiljøene står sentralt.

Fortsatt sentral satsing

Dette er riktignok ikke første gang man prøver å få skikk på det statlige språket. Byråkrater har siden 1950-tallet kunnet delta på skrivekurs og følge med på ulike språkkampanjer. Med prosjektet «Klart språk i staten» ble det derimot lagt opp til et større og mer langsiktig arbeid for å rydde opp uklarhetene. Et nytt grep var å forene Språkrådets språkfaglige kompetanse og Difis forvaltnings- og prosjektkompetanse i arbeidet. En midtveisevaluering fra 2011 viser nettopp at det sentrale prosjektet og den brede kompetansen har vært en viktig drivkraft for at mange statlige virksomheter har satt i gang språkarbeid.

Nettopp derfor fortsetter arbeidet med klart språk. Det er viktig å sørge

Skal du ha bilen på kontroll i høst? Nå skriver også Statens vegvesen «EU-kontroll» i stedet for «periodisk kjøretøykontroll».

Foto: Ron Fehling / Masterfile / NTB Scanpix

for at de virksomhetene som har startet språkforbedring, får dette etablert som en praksis og ikke faller tilbake til gamle synder. Videre er det et mål å motivere også andre sektorer og virksomheter til å sette i gang med klarspraksarbeid.

En viktig satsing fremover er dessuten det juridiske språket. Erfaringene fra klarspraksarbeidet er at språket i lover og regler påvirker andre tekster fra det offentlige, som brev, skjemaer, veiledninger og nettekster. Fra 2011 ble det derfor satt i gang et eget prosjekt, «Klart lovspråk», som jobber for å bedre språket i lover og regler.

Også internasjonalt er fagfeltet klarspråk i utvikling. Arbeid fra flere land viser at støtte og initiativ fra en sentral myndighet og god organisering og for-

«Klart språk i staten» (2009–2012)

- Prosjektet ble opprettet for å få oppmerksomhet om klarspråk i statsforvaltningen og legge til rette for at statlige virksomheter kan forbedre språket i sin skriftlige kommunikasjon med innbyggerne.
- Hovedtiltakene har vært nettsiden www.klarsprak.no, prosjektstøtteordningen, Statens klarsprakspris, kurs, rådgivning og foredrag.
- Difi og Språkrådet fortsetter samarbeidet for et klart og godt språk i staten og viderefører de mest sentrale tiltakene.
- I 2011 ga prosjektet ut boka «Klar, men aldri ferdig. En praktisk veileder i klarspraksarbeid», med eksempler på klarspraksarbeid.
- Klarspraksprisen har hittil gått til Lånekassen, Utlendingsdirektoratet, Statens pensjonskasse og Statens vegvesen.
- Les mer om prosjektet og få tips, skriveråd og eksempler på www.klarsprak.no.

ankring i virksomhetene gir suksess. Erfaringen viser også at arbeidet stopper opp eller får vanskeligere vilkår der sentrale initiativ har blitt lagt ned.

Vi ser altså at arbeidet med klart språk i staten har kommet godt i gang, og at mange allerede har oppnådd gode resultater. Interessen er fortsatt stor, og stadig flere skjønner hvor viktig arbeidet er. Derfor kan vi ikke gi oss nå, for dette er noe man aldri blir helt ferdig med, slik mange av virksomhetene selv understreker. Eller sagt på en annen måte: Vi er klare, men aldri ferdige.

.....

Anniken Willumsen er seniorrådgiver i Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) og har vært prosjektleder for «Klart språk i staten».

Pedipedipedi

«Pedipedipedi» er eit konstruert ord som kunne ha tydd 'barnefotlære'. Vi har laga det for å vise at det er fleire pedar i omløp blant ortopedar, pedagogar og pedikyristar.

■ ERLEND LØNNUM

Det er nærliggjande å tru at *ortopedi* har med føter og barn å gjere, sidan ortopedar rettar opp mellom anna skeive barneføter. Men den forklaringa haltar, for ordrett tyder *ortopedi* 'rett opplæring'.

Ikkje akkurat barnelærdom

Ifølgje ordbøkene er ortopedien ei «grein av lækjevitskapen som behandlar lyte og mislagingar i bein og ledd», altså i heile kroppen på både barn og vaksne. Etterleddet *-pedi* stammar frå gresk *paideia*, som tyder 'opplæring', jamfør *logopedi* 'taleopplæring'. Ordet er avleidd av *pais*, som er det greske ordet for barn (og gut).

Pais finn vi igjen i ord som *pediater* (*iatros* 'lege'), *pedagog* (*agogos* 'førar') og *pederast* (*erastes* 'elskar'). Forleddet *orto-* kjem av gresk *orthos*, som tyder 'riktig, rett', slik vi kjenner det frå *ortofoni* 'lydrett' (attgjeving av orda i skriftspråket) og *ortografi* 'rettskriving'. *Ortopedi* har altså med riktig opplæring å gjere. Sjølv om både barn og føter kjem inn i bildet i (ortopedens) praksis, utgjer dei ikkje nokon del av ordet. Barn ligg riktig nok til grunn etymologisk.

Tydelege fotspor

Føter finn vi derimot i ord som *pedal*, *moped* (svensk kortform av *motorvelociped*) og *pedikyr* (*cura* 'pleie'). *Ped-* er ei form av det latinske ordet *pes* 'fot'. Ein avart finn vi i den italienske regionen Piemonte, som på italiensk tyder 'fjellfoten' (*pie* 'fot', *monte* 'fjell'), og som ligg nettopp ved foten av Alpane.

Det er med andre ord lett å trå feil når vi skal følgje ordas gang.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og er underlagt Kulturdepartementet. Målet for arbeidet i Språkrådet er at norsk skal være i bruk i alle deler av samfunnslivet også i framtiden – og ikke bli tilsidesatt av engelsk. Vi vil gi det offentlige, næringslivet og folk flest tro på at norsk språk duger, og arbeider for å øke kunnskapen om norsk språk.

Dette gjør Språkrådet for å styrke det norske språkets stilling:

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonene våre om god og rett norsk.
- Vi svarer på språkspørsmål på e-post og telefon og i sosiale medier.
- Vi arrangerer konferansen Språkdagen hvert år for å skape debatt om aktuelle utfordringer for norsk språk.
- Vi har en språktjeneste for statsorganer som gir råd til statsansatte om hvordan de kan skrive klart og godt og få en jevnere fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi har en terminologitjeneste som samordner utvikling og tilgjengeliggjøring av norsk terminologi og fremmer bruken av norsk fagspråk.
- Vi har en tilsynstjeneste som følger med på om statsorganene følger kravene til fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi informerer om norsk tegnspråk og samarbeider med aktører på feltet.
- Vi har et utvidet ansvar for nasjonale minoritetsspråk og nyere minoritetsspråk, og vi samarbeider med språkbrukergruppene.
- Vi har en stedsnavntjeneste som gir råd og svarer på spørsmål om skrivemåten av stedsnavn og om navnsetting.
- Vi arbeider for at IKT-produkter skal bygge på norsk tekst og tale, og samordner en datatermigruppe som foreslår nye, norske dataord.
- Vi deler ut Språkprisen for fremragende bruk av bokmål og nynorsk i sakprosa.
- Vi gir diplom til næringsdrivende som har gitt virksomheten et godt, kreativt norsk navn.
- Vi samarbeider med offentlige og private institusjoner om tiltak som styrker bruken av norsk.
- Vi godkjenner ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg.

Direktøren i Språkrådet er leder for 33 ansatte. Styret i Språkrådet er utnevnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd som er referansegrupper med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet. Fagrådene gir innspill og råd om saker på sine fagfelter.

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50
TELEFAKS: 22 54 19 51

ANSVARLIG REDAKTØR:
Arnfinn Muruvik Vonen

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Ørvik

REDAKTØRER:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når kilden
er oppgitt.

OPPLAG: 12 000

Tekstene i dette nummeret
fins også på Internett:
www.spraakradet.no

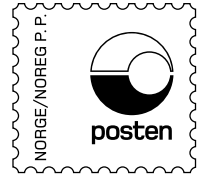
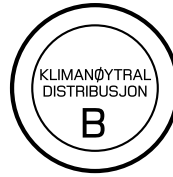
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
23.08.2013

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
Foto: mattjeacock / iStockphoto

Baksideillustrasjon:
Foto: Pixtal / NTB Scanpix

HISTORIA BAK

SERP I MOLOT, STALJ I PUSJKA СЕРП И МОЛОТ, СТАЛЬ И ПУШКА

Det russiske ordet *serp* tyder 'sigd', og *molot* tyder 'hammar'. Ein sigd og ein hammar lagde i kross var emblemet til kommunistane og Sovjetunionen.

Molot + suffikset *-ov* var etternamnet til Vjatsjeslav Molotov, ein framstående kommunistisk leiar i fleire tiår. Også *serp* er namnet på ein reiskap, og etternamnet *Serpov* finst.

Stalj tyder 'stål', og *stalj* + suffikset *-in* var det offisielle etternamnet til diktatoren Josef Stalin. Han var georgiar og heitte Dzjugasjvili til etternamn. Nesten alle georgiske etternamn endar på *-sjvili* eller *-dze*. Båe orda tyder 'son'.

Både *molot* og *stalj* i desse to etternamna skulle nok også symbolisera makta til det sovjetiske kommunistpartiet.

Hokjønnsordet *pusjka* tyder 'kanon', og *pusjka* + *-in* vart til *Pusjkin*. Aleksandr Pusjkin var den største russiske diktaren på 1800-talet.

Namna Stalin og Molotov har sett far etter seg i vestlege språk, for både *stalinorgel* og *molotovcocktail* er frykta våpen.

Svein Nestor, cand.philol.

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825

